

”דמעה אחת שווה אלף מילים” הזיקה בין התנהלותם התקשורתית של נפגעי עברות למעמדם בהליך המשפטי

מאת

ענת פלג*

- א. מבוא
- ב. תיאוריית המדיאטיזציה
- ג. ייצוגים של נפגעי עברות בתקשורת המערבית
  1. רקע כללי: מאפייני הסיקור הפלילי בעיתונות המערבית
  2. מדרג הקרבנות בתקשורת: קרבנות אידאליים וקרבנות מושקיים
  3. נפגעי עברות בראי אידאולוגיית ה”חוק וסדר” בתקשורת
- ד. האסטרטגיות התקשורתיות של נפגעי עברה
- ה. השפעות הליך המדיאטיזציה על מהפכת הקרבנות
- ו. סיכום

”סֶחַט רגשות, גלה פמיליאריות. בתיאור קורבן-אסון, התייחס אליו בכינויו או בשמו הפרטי בלבד. כי מעתה הוא של כולנו, וכולנו משפחה אחת. אם מעורבים ילד או ילדה – אל תשכח להצמיד לשמו/ה שוב ושוב את התואר

* ד”ר ענת פלג היא מנהלת המרכז לתקשורת ומשפט באוניברסיטת בר-אילן ומרצה מן החוץ בבית הספר למשפטים של המסלול האקדמי של המכללה למינהל. אני מבקשת להודות לפרופ’ אריאל בנדור מהפקולטה למשפטים בבר-אילן על הדרכתו המעמיקה ולד”ר רינה כוגוש מבית-הספר לתקשורת מאוניברסיטת בר-אילן ולשופטת (בדימוס) ברכה אופיר-תום על הערותיהן המועילות ומאירות העיניים לטיטת המאמר.

הקטן/נה לבל יטעה מי לחשוב שבני החמש והתשע הם
מבוגרים (כמקובל, למשל, אצל הפלסטינים"

[דורון רוזנבלום "צהבת בעשרה צעדים פשוטים" הארץ
[7.8.2009

א. מבוא

בשבוע שבו הורשע אב ממרכז הארץ ברצח שלושת ילדיו בעשרות דקירות סכין התראיינה בהרחבה גרושתו, אָמם של הילדים, למוסף 7 ימים של העיתון ידיעות אחרונות.¹ סגנון הסיקור בכתבה זו ממחיש את הצורך העיתונאי, שאותו תיאר בעוקצנות הסטיריקן רוזנבלום, לרגש ולעורר בקרב הנמענים הזדהות עם גיבורי טרגדיות שהשפעותיהן על חייו של צרכן החדשות מוגבלות למדי.² בתצלום המתפרס על שני עמודים האם השכולה יפת המראה נראית בשמלת ערב שחורה, כשהיא שרועה על סדין מבריק בצבע כתום עז. בכותרת מרובת הצבעים הנמתחת לרוחבו של התצלום מצוטטת האם: "עוד אמצא אהבה חדשה". מלבד הבלטת שוועתה של האם לשקם את חייה, האמצעים הוויזואליים ובכרת המילים בכתבה מדגישים גם את הזוועה שברצח ילדיה. מתחת לתמונת הילדים המחייכים בשעת שקיעה כתומה בחוף הים, באחד מערבי התום שלפני האסון, בולטות גם כותרות המשנה במתאם צבעים זהה: שחור וכתום. הטקסט מסב כאב ומטיל אימה בלב הקוראים: "הם מחייכים אלי מהתמונות"; "הרצח: כדורי שינה וסכינים". המובאות הרבות מדברי האם השכולה בכותרות הכתבה ובה והבלטת יופייה מעידות על האופן שבו המראה וכושר הביטוי של נפגעי עֲבֵרוֹת מקדמים את הערך החדשותי והבולטות המוענקים לסיפורם בתקשורת. נפגעי פשיעה המתברכים בתכונות אלה יכולים לגייס את התקשורת לקידום מאבקייהם החברתיים והמשפטיים. אכן, אף כי האם מעידה בעצמה על הקושי בחשיפה הפומבית שנכפתה עליה – "האבל שלי הפך להיות לאומי מידי, והילדים שלי הפכו להיות בשלב מסוים הילדים של כולם", היא מודה לציבור הרחב על החיבוק החם שהעניק לה ומציינת לשבח

¹ אתי אברמוב ואיתן גליקמן "עוד אמצא אהבה חדשה" ידיעות אחרונות – מוסף 7 ימים 15.7.2010.

² ראו מאמר ביקורתי עיתונאי נוסף על סגנון סיקור זה: נועה ידלין "עיתונות 2010: הדיקטטורה של הרגש" העין השביעית 22.12.2009 http://www.the7eye.org.il/DailyColumn/Pages/22.12.2009_The_Dictatorship_of_Emotion.aspx (22/02/2013)

נבחרו ציבור ועמותה התנדבותית שסייעו לה כלכלית.³ ברם, מאבקה המשפטי לא תם, והאם מבקשת לפנות פעם נוספת לרחשי לבם של הקוראים לפני גזירת דינו של בעלה לשעבר. באחת מכותרת המשנה ובגוף הכתבה מובלט חששה של האם שמא יוקל עונשו של הרוצח אם תתקבל טענתו שסבל מהפרעה נפשית חמורה בזמן ביצוע הרצח. כך הכתבה משמשת אמצעי לגיוס דעת הקהל נגד ההקלה בעונש.

ראיונות עם נפגעי עבירות הם חלק מתופעת השיח המשפטי הפופולרי, המכונה "משפט התקשורת" (trial by the media,⁴ הרווח בתקשורת המערבית בעשורים האחרונים. במהלכו טענות התביעה וההגנה נפרסות לפני ציבור הצופים, המאזינים והקוראים, ההופכים ל"מושבעים" בהליך, ואילו תפקיד השיפוט נמסר לתקשורת. תהליך זה מואץ במיוחד בשידורים חיים, בטלוויזיה ובאינטרנט, ממשפטי ידוענים או ממשפטים בעבירות פשע חמור הנחשבים לדרמטיים ומעוררי עניין ציבורי רב.

ברם, כתבה זו על האם השכולה ממחישה במיוחד את התעצמות הנוכחות התקשורתית של נפגעי העבירות בסיקור הפשע ובמשפט התקשורת בעיתונות הישראלית העכשווית ואפשר לתארה בשלושה ממדים. ברובד האחד, בשל העלייה בעניין התקשורת בסיפורי נפגעי העבירות הפליליות ובני משפחותיהם, הם הופכים למרואיינים מבוקשים ולמוקד המרכזי בסיפורי הפשע בתקשורת. ברובד השני, הקרבת או קרובי משפחותיהם מבקשים להשתמש בתקשורת כדי להשפיע על תוצאות ההליך המשפטי הנערך לתוקפים, או להליכים המשפטיים המתנהלים בתביעתם לפיצויים כספיים. ברובד השלישי פוליטיקאים⁵ וקבוצות אינטרס⁶ חוברים לנפגעי העבירות הפליליות ומשתלבים בשיח החדשותי בעניין הנפגעים לצורך קידום

³ כתבה מוזכר שר העבודה והרווחה, שפעל לסילוק חובותיה הכספיים בשל הסתבכותיו של בעלה לשעבר, ועמותה שסייעה למימון המצבות על קברי ילדיה. בד בבד עם השיח בתקשורת סביב הרצח, התעורר גם דיון פוליטי בכנסת בעניין ההתעלמות מדוח מקצועי על הדרכים לאיתור ילדים בסיכון לפגיעה מצד הוריהם: יובל גורן "מרוז פיזם לאיתי בן-דרור: הדוח שלא יושם" *NRG* 27.7.2010 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/137/564.html>

⁴ John Fiske, *Admissible postmodernity: some remarks on Rodney King, O.J Simpson, and contemporary culture*, 30 SAN FRANCISCO L REV, 4, 917 (1996)

⁵ נבחרו ציבור מבקרים הסדרי טיעון מקלים עם עבריינים ותומכים בנפגעים. ראו, לדוגמה, "ח"כים מנסים למנוע עוד מקרי שחר גרינשפן" *NRG* מעריב, 29.05.2011, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/245/485.html>

⁶ ארגוני נשים מחבקים בחום מתלוננות בעבירות מין המוכנות לחשוף את זהותן ולהוקיע בתקשורת את הגברים הפוגעים, במיוחד בעלי עמדות כוח המנצלים את כוח משרתם ואת חולשת הכפופות להן. דוגמה לכך היא הפגנה שארגנו מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית ברחבת מוזיאון תל-אביב ב-25.11.2010, שבה נשאה דברים ד"ר אורלי אינס-קניג שטענה כי הותקפה מינית על ידי ניצב אורי בר-לב. ראו דיווח על ההפגנה אצל: יעל ברנובסקי, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3990110,00.html>, 26.11.2010

רפורמות בחוק הפלילי וגם לשם מקסום חשיפתם האישית והמוסדית, כמי שמסייעים לנפגעים בשעותיהם הקשות.

לתפיסתי, בעת ניתוח התמורות המתחוללות בעולם המשפט הישראלי, חוקרי המשפט, שופטים ועורכי דין אינם יכולים להמשיך להתעלם מהשפעות הסיקור התקשורתית על הליכי החקיקה והמשפט. במאמר זה אבקש להדגים את חשיבותו של ההיבט התקשורתית לבחינת השינויים במקומם של נפגעי העברה בשיח המשפטי והציבורי בעולם המערבי ובישראל. בחיבור זה אציע לראשונה להתבונן במאבקים הציבוריים ובעיגון זכויות נפגעי עברה⁷ על פי תיאוריית המדיאטיזציה, שהיא כלי ביקורתי להערכת השינוי החברתי שנוכחות התקשורת בסביבה הפוליטית מחוללת, לרבות בתחום המשפט בחברה.⁸ לעומת מחקרים בתחומי התקשורת והקרימינולוגיה – שעסקו כל אחד בנפרד בייצוגים של נפגעי עברות במדיה ובהתנהלותם התקשורתית העצמאית של הנפגעים, מאמר זה מבקש לתרום לספרות המחקר המתפתחת בתחום נפגעי העברות בהכנסת הממצאים למסגרת תיאורטית אחת שתנתח את הליך חדירת ההיגיון התקשורתית המסחרי למהפכת הקרבנות המתחוללת במשפט המערבי. אטען שבעקבות חדירת התקשורת למרחב המשפטי החדש שנפתח לנפגעי עברות, התנהגותם התקשורתית של הקרבנות, שהחשיפה התקשורתית נכפתה עליהם בנסיבות טרגיות, נהיית כרוכה בנקיטת אסטרטגיות דומות לאסטרטגיות התקשורתיות של נבחר ציבור ושחקנים חברתיים אחרים המתנהלים בתקשורת מרצונם. אבקש לבחון את ההשפעות האפשריות של הליך המדיאטיזציה על המהלכים וההחלטות המשפטיות בעניינם של הנפגעים, על מעמד הציבורי, ועל אופן הציבור במערכת החוק והמשפט. בתוך כך אצביע גם על החוסר המוחלט במחקרים אמפיריים לבדיקת ההשפעות של מערכת היחסים במשולש משפט-נפגעים-תקשורת בישראל בכלל ועל הזיקה בין החשיפה התקשורתית לרווחתו הנפשית של הנפגע בפרט.

בפרק ב להלן יוצגו תיאוריית המדיאטיזציה ועיקרי הטענות של תיאוריה ביקורתית זו על השינוי החברתי שנוכחות התקשורת במרחב הציבורי מחוללת. בפרק ג יסקרו המחלוקות התיאורטיות העולות מניתוח ייצוגיהם של נפגעי העברות בתקשורת. בפרק ד ייבחנו האסטרטגיות התקשורתיות שהנפגעים משתמשים בהן. בפרק ה תיבחנה ההשפעות האפשריות של הדמיון המתהווה בין התנהלותם

⁷ דנה פוג'י "מהפכת הקורבנות-היום שאחרי. לקראת מודל המכיר בשיקולי ענישה פריטיים?" קרית המשפט ד 268, 229 (התשס"ד).

⁸ ענת פלג דלתיים פתוחות – השפעת התקשורת על המשפט בישראל 283–305 (עליזה ולך עורכת, 2012).

התקשורתית של נפגעי עברות לבין התנהלותם של נבחרי ציבור על מהפכת הקרבנות ובשאלות המחקריות הנותרות פתוחות למחקר עתידי.

ב. תיאוריית המדיאטיזציה

הגדרת המונח מדיאטיזציה (mediatization) היא: הליך של שינוי חברתי הנובע מחדירת התקשורת לכל תחומי החיים.⁹ בהתבסס על משנתו של התיאורטיקן הצרפתי פייר בורדיה,¹⁰ בתהליך המדיאטיזציה יש תחרות וסימביוזה בין שדות חברתיים שאינם נהנים ממעמד זהה. מנקודת מוצא זו התקשורת היא שדה חברתי שמיקומו מאפשר לו השפעת יתר על שדות חברתיים אחרים, וכפיית ההיגיון שלו על שאר השדות. משום כך מוסדות חברתיים מאמצים את "ההיגיון התקשורתי", המשקף את ההיגיון המסחרי של תעשייה זו, הלחצים, האילוצים ושגרות העבודה שלה, המודרכים בידי השאיפה להעלאת המדרוג (הרייטינג) והתפוצה של המוצר העיתונאי. ההיגיון התקשורתי הפך ללב התהליך החברתי עצמו, והוא שמעצב את לוח הזמנים, את הסגנון ואת ההחלטות בחיים הפוליטיים, ומעורר בה בעת תגובות ציניות בתקשורת. נבחרי ציבור מעתיקים את מרכז פעילותם הפרלמנטרית לזירה התקשורתית, ובנאומיהם מרבים להשתמש במטבעות לשון קליטות המתאימות למגבלות הזמן והמקום במוצר העיתונאי.¹¹ התנהלות דומה ניכרת גם בקרב בכירים במוסדות ממשלתיים.¹² ההתמודדות המתמדת

⁹ Gianpietro Mazzoleni & Winfred Schultz, *Mediatization of Politics: A Challenge for Democracy?* 16 POLITICAL COMMUNICATION 247, 259–260 (1999); Winfred Schultz, *Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept*, 19(1) EURO. J. COMMUNICATION, 87, 88–90 (2004); Stig Hjarvard, *The Mediatization of Society, A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change*, 29 NORDICOM REV. 105, 106–110 (2008); Jasper Stromback, *Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics*, 13(3) INT'L J. PRESS POLITICS, 228, 231–235 (2008) Pierre Bourdieu, *The Force of Law: Towards a Sociology of the Judicial Field*, 38 *Hast L. J.* 814, 819–820 (1987)

¹¹ Christian Elmelund-Praestekaer, David Hopmann, & Asvorjorn Norgaard, *Does Mediatization Change MP-Media Interaction and Attitudes Towards the Media? Evidence From a Longitudinal Study of Danish MPs*, 16(3) INT'L J PRESS/POLITICS 396, 410–412 (2011)

¹² חוקרי המדיאטיזציה באוסטרליה הצביעו על הדוח השנתי של המשרד למדע שבו, בהשפעת התקשורת, נוסחו העניינים המהותיים כפתגמים קליטים ומעוררי פרסום: Bob Lingard & Shaun Rawolle, *Mediatizing Educational Policy: The Journalistic Field, Science Policy, and Cross-Field Effects*, 19(3) EDUCATIONAL POLICY, 362, 370–371 (2004)

עם ההיגיון התקשורתי גורמת בדרך כלל לאי-יציבות אצל ממלאי תפקידים וארגונים חברתיים. בשל הליך המדיאטיזציה, התקשורת הופכת לשחקן שלטני (דומיננטי) ומחליפה את המפלגות בתיווך בין הציבור לשלטון.

מאפיין בולט נוסף של המדיאטיזציה של המרחב הציבורי הוא הטון הביקורתי והלגלגני שנוקטת התקשורת המתמקדת משיקולי מדרוג בחשיפת החריג והשלילי במסדר. בשל המדיאטיזציה חלה עלייה ב"מעורבות העיתונאית"¹³ בסיקור החדשות. ביטוייה של מעורבות זו הן התגברות הדעתנות בסיקור בעיתונות הכתובה והדגשת הנראות של העיתונאי והבלטת נוכחותו בדיווחים בתקשורת הוויזואלית.

על אף החשיפה הגבוהה לתקשורת, בגופים שאין להם תחליף מחוץ לזירה הפוליטית, והמתאפיינים ברמת מיסוד גבוהה ושקיפות ציבורית מוגבלת,¹⁴ הליך המדיאטיזציה מצמצם והשפעת המדיה על הליך קבלת ההחלטות נחלשת.

במחקר היחיד שנערך על המדיאטיזציה של קהילת המשפט¹⁵ נמצא אישוש להליך זה בישראל. במחקר השתתפו 92 שופטים, עורכי דין מהתחום הפלילי והאזרחי ועיתונאים, ונותחו בו מכלול הפסיקה העוסקת בהתנהלותה של התקשורת הישראלית כלפי מערכת המשפט והסיקור של שמונה משפטים ידועים משנות השישים ועד סוף העשור הראשון של שנות האלפיים. אף שמחקר זה לא בדק את חדירת התקשורת למרחב נפגעי העברות בישראל, ניתן להקיש מממצאיו על היקף חדירת ההיגיון התקשורתי לקהילת השחקנים המשפטיים בישראל שנפגעי העברות באים עמם במגע, ולשער כיצד התנהלותה התקשורתית של קהילת המשפט משפיעה על המרחב המשפטי והחברתי החדש שנפתח לנפגעים. מהמחקר מתחוויר שכמו נבחר ציבור שלמדו להבין את אילוציהם של העיתונאים ולנצלם לקידום האינטרסים שלהם בזירה הפוליטית, גם עורכי הדין בישראל הבינו שהצלחה במאבק המשפטי מחייבת גם פעילות מושכלת בזירה התקשורתית. לכן הם מנצלים לטובתם את העדפתו של חומר מעובד בתקשורת, שעלות הפקתו נמוכה, ומפיצים את מסריהם במישרין או באמצעות יחצנים.

עורכי הדין מוסיפים ל"תיאטרליזציה" של המשפט בתקשורת בהבלטת ההיבט הרגשי והפרטי. כמו הפוליטיקאים, גם עורכי הדין שהשתתפו במחקר, תובעים

¹³ Jasper Stromback & Daniella Dimitrova, *Mediatization and Media Interventionism: A Comparative Analysis of Sweden and the United States*, 16 INT'L J PRESS/POLITICS, 30,35 (2011).

¹⁴ Andrea Schrott & Daniella Spranger, *Mediatization of Political Negotiations in Modern Democracies: institutional characteristics matter*, 14-16 18.4.2012. נראה ב- <http://www.nccr-democracy.uzh.ch/publications/workingpaper/pdf/WP2.pdf>.

¹⁵ ראו פלג, לעיל ה"ש 8.

וסנגורים כאחד, מודעים לצורך להתחבר לתקוות של ההמון, לפחדיו ולטרדותיו, ומשתמשים במשפחות הנפגעים או בהבלטת נסיבותיהם האישיות של הנאשמים. גם בקרב השופטים הפעילות התקשורתית עולה, הן במישור המוסדי, בעזרתה של דוברות הנהלת בתי המשפט, הן בפעילות מאחורי הקלעים, המתבטאת בעלייה בהדלפות מהלשכות הסגורות לעיתונות.

שלא כטענה של מקצת מחוקרי המדיאטיזציה שהזירה התקשורתית מחליפה פעילות חברתית במרחב הציבורי והפרטי, לא נמצא שהתקשורת מחליפה את הזירה המשפטית, שכן מעצם טבעה של התקשורת, שהיא מוסד חברתי משולל כל סמכות אכיפה, אין ביכולתה לשמש תחליף למוסד המשפטי. עם זאת, בסיקור דעתי ומגמתי של ההליכים המשפטיים, המשקף את ניסיונה של התקשורת להפוך לשחקן מתערב המשפיע על תוצאות ההליכים המשפטיים, התקשורת הישראלית מנהלת למעשה הליך משפטי מקביל להליכים בבתי המשפט (trial by the media). סגנון סיקור זה מאיץ את חדירת ההיגיון התקשורתי לרבייה של קהילת המשפט. ואכן, נמצא שאמנם השופטים, עורכי הדין והעיתונאים שהשתתפו במחקר תמימי דעים שליבת ההחלטה המשפטית חסינה מפני השפעות התקשורת ונשענת על חומר הראיות, אולם יש פוטנציאל השפעה על השופטים בשלב גזירת הדין וקביעת רף הענישה. עוד מתברר שהתובעים חוששים להגיע להסדרי טיעון בתיקים מתוקשרים. התובעים ציינו שהפחד מביקורת בתקשורת גורם לבכירים במשרד המשפטים להימנע מלחתום על הסדרי טיעון עם נאשמים המעוררים זעם ציבורי. יודגש שבמחקר על המדיאטיזציה בקהילת המשפט בישראל לא נבדקה במיוחד הזיקה בין מעורבותם של הנפגעים בהליך המשפטי הנערך בעניינם ומידת הנראות שלהם בתקשורת לבין חששם של התובעים מפני חתימה על הסדרי טיעון עם תוקפיהם. אציין שגם לא נבדק במחקר מכלול השפעת הנוכחות התקשורתית של הנפגעים על החלטות שיפוטיות בעניינם. אסייג ואומר שהחיבור הנוכחי אינו מאמר משפטי "טהור" הן ביחסי הנפגעים עם התקשורת. ד"ר דנה פוגץ', במאמרה המלומד הרואה אור בגיליון זה, עוסקת בפן המשפטי של יחסים אלה. מאמרה של פוגץ' משלים את החסר בדיון משפטי בזכות לפרטיות של קרבנות עברה לעומת רצון התקשורת לחשוף אותם ולנוכח תפקיד מערכת המשפט להגן עליהם, תפקיד שמתברר שאינה ממלאה כראוי וגרוע מכך – לעתים היא פוגעת בהם בעצמה.¹⁶ בחיבור זה אני מבקשת לעמוד על הסתירה שבין תרומתה החברתית של התקשורת למהפכת הקרבנות מחד-גיסא, לבין פגיעתה

¹⁶ ראו מאמרה של דנה פוגץ' "סלבריטאים בעל כורחם (ובחסות בית המשפט?) – מחשבות על פרטיותם של נפגעי עבירות בהליך המשפטי קריית המשפט י .... (2013). להשלים עמוד) במקור אמירה זו בעמוד 4 למאמר] [צוות המערכת ישרלים את האזכור המדוייק לאחר עימוד כל המאמרים בכרך]

במטרותיה של מהפכה זו מאידך-גיסא, וזאת באמצעות ניתוח ההיגיון התקשורתית העולה מסיקור הנפגעים בעידן הרייטינג ומהאופן שבו הנפגעים מאמצים היגיון מסחרי זה במאבקם הציבורי לקידום זכויותיהם, בתוך כך ארחיב את הדיון בשינויים המתחוללים בדימוים של נפגעי העברות בתקשורת ובהפיכתם לשחקנים מרכזיים בזירה זו. להערכת התבוננות ביחסי הנפגעים והתקשורת, בהתבסס על תיאוריית המדיאטיזציה המתאימה לתיאור שינויים חברתיים, יכולה גם לשמש בסיס לחשיבה חדשה על מערכת היחסים במשולש משפט-נפגעים-תקשורת והשפעותיה על תחום המשפט, תחום האתיקה ושדה הטיפול.

לצורך הערכת היקף המדיאטיזציה של מהפכת הקרבנות, יפורטו להלן השינויים שחלו בסיקור התקשורת של נפגעי עברות אלימות והשימוש שלהם בתקשורת המערבית בעשורים האחרונים.

ג. ייצוגים של נפגעי עברות בתקשורת המערבית

1. רקע כללי: מאפייני הסיקור הפלילי בעיתונות המערבית

בכמה וכמה מחקרים כמותיים שנערכו בארצות-הברית ובבריטניה בשלושת העשורים האחרונים¹⁷ נמצאה עלייה של ממש במספר הפריטים החדשותיים העוסקים בפשע ובהליך המשפטי הפלילי תוך הדגשת עברות מין ואלימות חמורות. ברם, על אף הרחבת יריעת הסיקור הפלילי בתקשורת, מקרי הפשע המדווחים במדיה אינם מייצגים את הכרוניקה הפלילית והמשפטית, שכן העיתונות מעדיפה לפרסם מעשי רצח ומעשי פשע סנסציוניים שמעורבים בהם ידוענים או בכירי ציבור. תופעה זו מכונה "חוק ההפכים", ובארצות-הברית היא מתבטאת בסיקור תקשורת אף ורק של קבוצה קטנה של עבריינים מבוגרים ובעלי מעמד חברתי גבוה, שאינו תואם את הסטטיסטיקות הכלליות על שיעורי הפשע שם. הדגשים אלה בדיווח החדשותי הציגו את הפשע כאיום על מרכז החברה ולא רק על שוליה, שלשלטון אין מענה מתאים לטיפול בו.¹⁸

שיקולי הבחירה העיתונאית בסיקור הפלילים מתחדדים בעידן הבידור-ידע

¹⁷ Robert Reiner, *Media Made Criminality: the Representation of Crime in the Mass Media*, in THE OXFORD HANDBOOK OF CRIMINOLOGY 302 (Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner eds., 2007).

¹⁸ Robert Reiner, Sonia Livingstone & Jessica Allen, *From Law and Order to Lynch Mob: Crime News Since the Second World War*. in CRIMINAL VISIONS: MEDIA REPRESENTATIONS OF CRIME AND JUSTICE 23 (P. Mason ed., 2003).

(infotainment) בתקשורת, המתאפיין בנפילת המחיצות המסורתיות בין המידע החדשותי כבד הראש לבין הבידור הקל.¹⁹ כך סגנון הסיקור העיתונאי הופך את עקרונות החוק הפלילי ל"צדק טבלואידי", תוך הסטת הדגש מהדיווח העובדתי אל עבר רכיבי הבידור, הדרמה, הסנסציה והסיפור האישי.²⁰ זאת ועוד, בעידן זה בתקשורת גובר הטון הרגשי של סיקור הפשע.²¹ הנרטיבים הנוכחיים על הפשע בתקשורת מזמינים ומעודדים את הנמענים לחוש שהם חלק מקהילה מדומיינת רחבה החרדה מהפשע וזועמת על עבריינים ומפרי הסדר החברתי.²² לעתים, כגון במהלך סיקור משפטו של הצנחן שוקי בסו שהורשע בהריגת אביו שהתעלל באמו שנים ארוכות, ובמהלך סיקור משפטה של כרמלה בוחבוט שהרגה את בעלה ממניעים דומים, עודדה התקשורת תמיכה והזדהות רגשית עם העבריינים.²³ יש להדגיש שהתגובות הרגשיות והגירוי הפסיכולוגי שחדשות הפשע מעוררות נתפסים חיוניים להעלאת שיעורי המדרוג.²⁴ מאותם שיקולים מסחריים, גובר גם הצורך העיתונאי להחריף את ממד הביקורת בסיקור הפלילים²⁵ וגם להבליט תקלות במערכת החוק והמשפט.²⁶ כחלק מתמורות כלליות אלה בסיקור הפלילים בתקשורת המערבית גובר גם העניין

19 COLIN SPARKS & JOHN TULLOCH, TABLOID TALES. GLOBAL DEBATES OVER MEDIA STANDARDS 19–30 (2000). Maria Grabe, Shuhama Zhou & Brook Barnett, *Explicating Sensationalism in Television News: Content and the Bells and Whistles of Form*, 54(4), J BROADCASTING & ELECTRONIC, 635, 636 (2001)

20 ROBERT FOX, ROBERT VAN-SICKEL & THOMAS STEIGER, TABLOID JUSTICE: CRIMINAL JUSTICE IN THE AGE OF MEDIA FRENZY 197–198 (2nd ed. 2007)

21 RAY SURETTE, MEDIA, CRIME, AND CRIMINAL JUSTICE IMAGES AND REALITIES 236–238 (1998)

22 Steven A. Kohm, *Naming, Shaming and Criminal Justice: Mass-Mediated Humiliation as Entertainment and Punishment*, 5 CRIME, MEDIA, CULTURE, 188, 189–193 (2009)

23 רונית לוריא בית המשפט ואמצעי התקשורת כסוכנים חברתיים היוצרים ומפרשים מציאות בנושא אלימות במשפחה – ניתוח מקרה שוקי בסו (עבודה לתואר שני, המחלקה לקרימינולוגיה – אוניברסיטת בר-אילן, 2005).

24 Chris Greer, *Crime Media and Community: Grief and Virtual Engagement in Late Modernity* in 13 CULTURAL CRIMINOLOGY (Jeff Ferrell, Keith Hayward, Wayne Morrison & Mike Presdee eds., 2004)

25 מוטי ניגר, אייל זנדברג ואורן מאירס רטוריקה של ביקורתיות: ביקורת מאתגרת ביקורת מאשרת והעיתונות הישראלית במלחמת לבנון השנייה (2007) נראה ב-15 בפברואר 2008 מ-<http://www.tau.ac.il/institutes/herzog/commschool/Lebanon5.pdf> ראו גם Stromabck, לעיל ה"ש 13.

26 Richard Nobles & David Schiff, *A Story of Miscarriage: Law in the Media*, 31 J LAW AND SOCIETY, 221, 227–228 (2004)

העיתונאי בנפגעי עברה.²⁷

ואכן, נפגעי עברות ניצבים כיום במוקד הסיפור הפלילי והמשפטי בתקשורת יותר מבעבר.²⁸ בעת הסיקור התקשורתי של "פשעים סימבוליים"²⁹ – מקרי פשיעה חמורה שמשפיעים לא רק על הנפגעים הישירים אלא על החברה כולה – התקשורת נוטה לנסות לעורר בקרב ציבור הנמענים הזדהות עם כאבם של נפגעי העברות. הקהל חש מעורב במסופר ובאופן סימבולי מצטרף לענישת התוקף, המוצג כרוע בהתגלמותו. לעתים קרובות סיפורי הנפגעים מעוררים גם שיח ציבורי רחב וביקורת על רשויות אכיפת החוק והמשפט. לעיתים שיח זה מביא לעיצוב מחדש של התנהגות ואמונות חברתיות. משום כך, נפגעי פשעים סימבוליים הופכים למקור השוואה בתקשורת, העוזר לעיתונאים לפרש פשעים מאוחרים יותר. מקצת נפגעי העברות נצרכים בזיכרון הציבורי הקולקטיבי. כך, לדוגמה, הפכו המתלוננות נגד הנשיא לשעבר משה קצב (שנידון לשבע שנות מאסר לאחר שהורשע באונס ובעברות מין נוספות), שזמן רב כבשו את עדותן על העברות שביצע בהן, לנקודת מוצא לדיון התקשורתי החומל בהתנהגותן של מתלוננות אחרות נגד אישי ציבור ובעלי שררה, שנחשדו בעברות מין, שחששו אף הן להגיש תלונה.³⁰ סגנון סיקור זה של נפגעי העברות, הכולל השוואת דפוסי התנהגות ייחודיים של הנפגעים, בתוך כך שהעיתונאי מייחס לעצמו הבנה משפטית, מוכר גם ממחקר הסיקור התקשורתי של הטרדות מיניות³¹ והולך ומתעצם בשל השינויים המתחוללים בתפיסת תפקיד העיתונאי.

בתקשורת החדשה העיתונאי מתרחק מאתוס האובייקטיביות בדיווח וההימנעות מלערב דעה בעובדה. העיתונאי החדש מכונה "העיתונאי הפרקליט" (advocate). אין הכוונה לפרקליט במובן המשפטי של המונח, אלא לעיתונאי הזונח במודע את הציור

Smolej Mirka, *Constructing Ideal victims? Violence Narratives in Finnish Crime-Appeal Programming*, 6(1) CRIME MEDIA CULTURE 69, 82–83 (2010)

חוקרת בריטית בוקה את הייצוגים הטלוויזיוניים של רוצחי ילדים בין השנים 1930 ו-2000 ומצאה שהתוכן של הייצוגים הללו השתנה מהדגשת מערכת החוק הלוכדת את הרוצחים למיקוד רב יותר במשפחות הקרבנות ובאבל הרחב של הציבור כולו. ראו Claire Wardle, *Monsters and Angles: Visual Press Coverage of Child murderers in the USA and UK, 1930–2000*, 8(3) JOURNALISM, 263, 263–264 (2007)

IAN MARASH & GAYNOR MELVILLE, *CRIME JUSTICE AND THE MEDIA*, 10 (2009) אלי סניור "המתלוננת נגד מוטי מלכה ביקשה סיוע בזמן אמת" *Ynet* 28.5.2012 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4234924,00.html> יובל יועז "המתלוננת נגד נתן אשל: לא רוצה לסיים כמו המתלוננות נגד משה קצב" גלובס 13.1.2012 <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000720136>

חנה קופפר "כשאת אומרת לא' וזה מתפרסם – הסיקור של תופעת ההטרדה המינית בתקשורת" סיכום פעילות מרכזי סיוע לשנת 2008: מוציאים את ההטרדה לאור – מבט על תופעת ההטרדה המינית בעבודה והורכים למיגורה" 37 (2008).

העיתונאי לניטרליות ונלחם לטובת מטרה חברתית, מבקש לסייע לנפגעים הנזקקים לעזרתו, ונוהג כך מתוך תחושה מוסרית אך גם ממניעי רייטינג.³² שינוי תפיסתי זה במהות הסיקור העיתונאי מקדם את העיסוק התקשורתי בנפגעי עברות. העיתונאים מבקשים לסייע לנפגעי עברות הן מתוך תפיסה מקצועית שהעיתונאי מצווה לסייע לחלשים הן מתוך הערכה, שתוארה קודם לכן, שסיפורי הנפגעים מרתקים את הנמענים ותורם לשיפור המדרוג של אמצעי התקשורת שהם מועסקים בו.³³ ברוח זו טענו עיתונאים ישראלים המסקרים ענייני רווחה שהעיתונאי חייב להתערב במציאות, לתווך בין הנפגעים לבין גורמים טיפוליים ולספק מידע כדי למנוע מצבים של סיכון וסכנה, ובתוך כך הם קבלו על רדידות הסיקור של נושאים חברתיים בתקשורת הישראלית.³⁴

העניין העיתונאי העולה בנפגעי העברות קשור אפוא להליך המסחור של התקשורת העכשווית. היקף הסיקור התקשורתי והבולטות המוענקת לנפגעי עברות בסדר היום החדשותי נובעים מהערך החדשותי³⁵ המיוחס לכל סיפור בנפרד ותלויים באירוע הפלילי שהפכם לקרבנות ובגורמים נוספים רבים כגון גיל, מגדר, שיוך אתני ומעמד חברתי.

³² Yoram Peri, *Telepopulism Media and Politics in Israel* 13–30 (2004).

³³ במחקר ייחודי שנערך בוונצואלה על תפיסת התפקיד החברתי של כתבים פליליים נמצא שהכתבים חשים מחויבות להדגיש את קריאותיהם של נפגעי העברות הפליליות ואת דברי נבחרי הציבור התומכים בהם כדי לחולל שינוי חברתי. Robert. Samet, *Manufacturing Discontent: Populism and the Press in Caracas, Venezuela*. Paper prepared for Law and Society Conference, San Francisco, California June 2011.

³⁴ שירלי בן-שלמה "עיתונאים בעין הסערה", נקודת מפגש: רצח במשפחה היבטים של טיפול מחקר ומשפט 3, 13 (2011).

³⁵ המושג "ערך חדשותי" (news value) נטבע על ידי החוקרים ג'ון גלטונג ומארי רוגה, שהצביעו על תריסר גורמים המגדירים את סיכויו של אירוע להפוך לחדשה עיתונאית. ראו Johan Galtung, J. & Mary Ruge, *The Structure: of Foreign News*, 2 J OF PEACE RESEARCH, 64, 65–69 (1965).

2. מדרג הקרבנות בתקשורת: קרבנות אידאליים וקרבנות מושקעים

ב"מדרג" הקרבנות בתקשורת³⁶ נפגעי עברות הנחשבים לידוענים, בין לפני האירוע הפלילי שבו נפגעו בין בעקבותיו, מוצבים בקצה האחד ונפגעי עברות מוחלשים, שקולם מושקע, מוצבים בקצה האחר. לתשומת לב תקשורתית ולהבלטה זוכה דמותו של "הנפגע האידאלי" הנהנה מלגיטימציה מידית ומוצג כפגיע, חסר ישע, תמים וראוי לחמלה. כך, לדוגמה, הסיקור התקשורתי של פרשת רציחתה של הילדה רוז פיזם יצר דמוניזציה של הסב הרוצח, רוני רון, לעומת אמפתיה, רחמים ואהדה ציבורית כלפי דמותה של רוז שעברה מעין הליכי "הלאמה" ו"אימוץ" בתקשורת הישראלית.³⁷ אכן, ילדים רכים בשנים ונשים מבוגרות מוצגים כקרבנות "אידאליים", ואילו צעירים מכורים לסמים ונפגעים אחרים משולי החברה כמו המכורים לטיפה המרה, מתקשים לעורר חמלה בבית המשפט ובתקשורת.³⁸

לרוב בני נוער מוצגים בתקשורת כתוקפים, ואילו נפגעי עברות בגיל הנעורים אינם זוכים להבלטה דומה. בארצות-הברית חוסר הייצוג גובר במקרים שבהם בני הנוער הנפגעים אינם לבנים. הטיה זו התבררה גם באשר לקרבנות מבוגרים, והיא נובעת, לטענת המחקר,³⁹ הן משליטת הלבנים בתעשיית התקשורת בארצות-הברית הן מהשכיחות הנמוכה יחסית של פשעים נגד לבנים, ההופכת אותם למעוררי עניין עיתונאי.

במרוצת השנים חלה עלייה בדיווח על עברות אלימות של גברים כלפי נשים והדגשת אכזריותם,⁴⁰ לעומת נטייה שרווחה בשנות השבעים להציג עברות מין כ"פורנוגרפיה רכה". בעקבות שבירת טאבו בענייני מין, נפרם קשר השתיקה בנושא ועברות מין ואלימות מוצגות בתקשורת בפירוט בכל סוגות המדיה.⁴¹ עם זאת, דיוקן

Chris Greer, *News Media, Victims and Crime in VICTIMS, CRIME AND SOCIETY* 26–36
27 (Pamela Davies, Peter Francis & Chris Greer eds., 2007)

סיגל ברק-ברנדס ושלי גפן-קושלביץ' "איפה רוז?!": בחינת סיקור רציחתה של רוז פיזם בעיתונות הישראלית כמקרה בוחן לייצוגי אלימות נגד ילדים", *מסגרות מדיה* 5, 74 (2005).

ראו Greer, לעיל ה"ש 24. ראו גם: Nils Christie, *The Ideal Victim in FROM CRIME*: POLICY TO VICTIM POLICY. RECONSTRUCTING THE JUSTICE 17 (Ezzat Fattah ed., 1986).

Eileen Bjornstrom, Robert Kaufman, Ruth Peterson & Michael Slater, *Race and Ethnic Representation of Lawbreakers and Victims in Crime News: A National Study of Television Coverage*, 57(2) SOCIAL PROBLEMS, 269, 269–270 (2011)

.KEITH SOOTHILL & SYLVIA WALBY, *SEX CRIME IN THE NEWS* 22 (1991)

CHRIS GREER, *SEX CRIME AND THE MEDIA: SEX OFFENDING AND THE PRESS IN DIVIDED SOCIETY* 86 (2003)

הקרבת הנשי במדיה עדיין משקף את תפיסת העליונות הגברית שמבדיל בין אישה בתולה לפרוצה ומייחס ערך חדשותי נמוך לקדשות.⁴² יתרה מזו, הסיקור העיתונאי נוטה להתעלם מתקיפות מיניות "שגרתיות", שבהן גבר תוקף מינית אישה יחידה שעמה הייתה לו היכרות מוקדמת, ומתמקד בתקיפות פתאומיות, קבוצתיות וסדרתיות, ובתקיפות המתרחשות בקרב קבוצות עילית ובמגורי יוקרה.⁴³ מנקודת ראות מגדרית, נמצא שבדיווחים על פשעים שאינם עברות מין הגברים זוכים לגישה אישית יותר,⁴⁴ ובדיווחים עליהם יש מידע אישי יותר מאשר בדיווחים על נשים נפגעות. כך קרבנות גברים מוזכרים בשמם, ואילו קרבנות נשים כונו "הקרבתן". מדרג הקרבנות ניכר גם בדיווח על ילדים נפגעי עברות מיניות. ילדים המותקפים בידי זרים, בידי פדופילים או במרחב האינטרנטי זוכים לסיקור נרחב, אף שרוב הפגיעות בילדים מתרחשות בתא המשפחתי. כך המדיה מזינה את הפחד מפני הזר, ונמנע דיון ציבורי בסכנות האורבות לילדים במרחב המשפחתי הסמוי מן העין. ברם, התקשורת מעניקה ערך חדשותי רב יותר לדיווחים על אמהות שרצחו את ילדיהן מהערך החדשותי שהיא מעניקה לדיווחים על גברים רוצחים. האמהות הרוצחות מוצגות כמטורפות או כרעות ורשלניות, בלי דיון מעמיק בגורמים חברתיים לרצח ילדים בידי אמהותיהם.⁴⁵

גם קרבנות עברות צווארון לבן אינם זוכים לעניין תקשורתי רב. לעומת עברות אלימות, פשיעה כלכלית ופגיעות סביבתיות הן מורכבות יותר לפענוח וקשות לסיקור.⁴⁶ הנפגעים (למשל, נפגעי זיהום סביבתי או נפגעי תאונות עבודה) מתקשים להצביע במפורש על זהות הפוגע.⁴⁷ יתר על כן, אסטרטגיות יחצנות של התאגידים

Chris Greer & Yvonne Jewkes, *Extremes of Otherness: Media images of Social Exclusion*, 32(1) SOCIAL JUSTICE 20, 27 (2005)

MIKE PRESDEE, CULTURAL CRIMINOLOGY AND THE CARNIVAL OF CRIME, 57–67 (2000).

MARIAN MEYERS, NEWS COVERAGE OF VIOLENCE AGAINST WOMEN: ENGENDERING BLAME, 119 (1997) 42

הגר להב "מקרה מזועזע", **סיקור תקשורתי של תקיפות מיניות בישראל** 12–13 (מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה, אוניברסיטת תל אביב, 10 במאי 2008). נראה ב-29.3.11 מ-
<http://www.tau.ac.il/institutes/herzog/igarta10.pdf> 43

Phyllis Anastasio & Dianna Costa, *Twice Hurt: How Newspaper Coverage May Reduce Empathy and Engender Blame for Female Victims of Crime*, 51(9–10) SEX ROLES 535, 540–541 (2004) 44

ראו סיגל ברק-ברנדס ושלי גפן-קושילביץ', לעיל ה"ש 37, בעמ' 77–73. 45

Gray Cavender & Aogan Mulcahy, *Trial by Fire: Media Constructions of Corporate Deviance* 15(4) JUSTICE QUARTERLY 697, 699 (1998) 46

Steve Tombs & Dave Whyte, *Reporting Corporate Crime Out of Existence*, 197 47

מציגות אותם כמועדים לתאונות. התקשורת מתמסרת לתפיסות אלה וקולם של הנפגעים מושקע. זאת ועוד, יש לזכור שפושעים אלה מעוררים רגש פחות מעברות אלימות וגם משום כך יורד ערכם החדשותי.

לסיכום סעיף זה, ניתן להיווכח ש שבועידן המדיאטיזציה הורחב סיקור הנפגעים, אך מרחבי השיח לא העמיקו את תוכני השיח הציבורי על נפגעי העברות. בדומה למתחלול בסיקור הפוליטיקה, נמצא שגם הסיקור העיתונאי של נפגעי העברה מאמץ מאפיינים של סיקור התחום הפוליטי ומשקף את לחצי המדרוג. הנה כי כן, חלה עלייה כמותית בסיקור נפגעי העברות, ועקב מאפייני הפרסונליזציה, הדרמטיזציה והביקורת בתקשורת המסחרית, הנפגעים מוצבים במרכז סיקור הפשע, ומופנה זרקור גם למאבקם ברשויות. ברם, כמו בסיקור הפוליטי, שם מושקע הדיון המהותי בסוגיות מדיניות ומתמקד באינטרסים האישיים של הפוליטיקאים במהלכים השלטוניים, כך גם הדיון התקשורתי בנפגעי העברות מתאפיין בשטחיות וברגשנות ונמנע מלנתח ניתוח מעמיק את זכויותי המשפטיות והחברתיות של הנפגע. בדומה לשיח הפוליטי בתקשורת, המעצים את ממדי השחיתות וההיבט הלא-מוסרי בתרבות השלטונית,⁴⁸ גם השיח עם הנפגעים מעצים את הפושעים שבוצעו בהם ומציג את הפוגעים כמאיימים על כלל הסדר החברתי והמוסרי. לכן אנשי מערכת אכיפת החוק משתמשים בשיח נפגעי הפשיעה כדי לקדם את מטרותיהם האישיים והממסדיות.⁴⁹ מאפייניה האידאולוגיים של התקשורת מקלים עלהאסטרטגיות התקשורתיות של גופים אלה, שכן התקשורת מבכרת את המסרים היוצאים מהגופים האמונים על הסדר החברתי.

3. נפגעי עברות בראי אידאולוגיית ה"חוק וסדר" בתקשורת

בעקבות ההבלטה החוזרת ונשנית בתקשורת של הממד הדרמטי בסיקור הפשע ונפגעיו, לעתים באותן מטבעות לשון שחוקות, התקשורת העכשווית מרגילה את צרכניה למקרים מזעזעים ומדגישה את קולן של רשויות החוק המבטיחות שהסדר החברתי ישוב על כנו.⁵⁰ כך מונצחים בסיקור הפשע וקרבותיו ערכי הלחימה בפשע (Crime Control) על חשבון ערכי המשפט הנאות וההוגן (Due Process).⁵¹

.CRIMINAL JUSTICE MATTERS 43, 22, 23 (2001)

⁴⁸ יוסי שיין שפת השחיתות ותרבות המוסר הישראלית (מיכל שוורץ עורכת, 2010).

⁴⁹ המחקר מצביע על נטייתם של קציני משטרה להשתמש באוצר מילים מרגש תוך תיאור סבלו של הנפגע והצגתו בפני התקשורת. CLAUDE VALIER, CRIME AND PUNISHMENT IN CONTEMPORARY CULTURE 170 (2003)

⁵⁰ WILLIAM HALTOM, REPORTING ON THE COURTS 157–158 (1998). ראו גם Reiner, לעיל ה"ש 15.

⁵¹ ראו Haltom, לעיל ה"ש 50, בעמ' 164–166.

תופעה זו מתעצמת גם בשל נטייתם של העיתונאים לפרש את המציאות על סמך אמות המידה המקצועיות של בעלי משרות רשמיות בתחום שהם מסקרים.⁵² אכן, למקורות רשמיים במערכת החוק והמשפט קל לעצב את הסיקור, משום שהכתבים מפנימים את ערכי המערכת באופן טבעי. למקורות במערכת החוק והמשפט יש אמינות גבוהה בעיני כתבי הפלילים והמשפט בשל אילוצים ארגוניים, חשש מהתמודדות עם תביעות דיבה ומחסור במשאבים לעריכת תחקירים עצמאיים. הנה, גם כאשר התקשורת מדווחת על טענות נפגעי העברות כלפי המשטרה, היא מבליטה גם את הבטחתה של המשטרה לבדוק את עצמה ולתקן את כשליה.⁵³ אם כן התקשורת מספקת מטריית הגנה למערכת אכיפת החוק גם לנוכח טענותיהם של נפגעי פשיעה. המשטרה משתמשת בתקשורת כזירה לאיסוף מידע כשהיא קוראת לגילוי מידע על פשעים שלא פוענחו, או מפרסמת מידע מגמתי שעלול להביא לתסיסה שתסייע להתקדמות חקירות מורכבות.⁵⁴ בדרך דומה המשטרה משתמשת בנפגעי עברות שימוש תקשורתי כפול. מחד-גיסא, לעתים המשטרה משכנעת את הנפגעים או את קרוביהם להיחשף לתקשורת בתקווה שהופעתם המרגשת תעודר את הציבור למסור מידע שברשותו על תקיפתם. מאידך-גיסא, לאחר פענוח פשעים, המשטרה משתמשת בנפגעים כדי להגביר את העניין התקשורתי בהצלחותיה.⁵⁵ בישראל התעוררה ביקורת חריפה על התנהלות תקשורתית דומה של המשטרה במהלך חקירת רצח הילדה תאיר ראדה בבית ספרה בקצרין. במהלך החקירה גברו ההדלפות מצוות החקירה לתקשורת, לרבות ייחוס קנטור לילדה שקיללה כביכול את הרוצח לאחר שסירב לספק לה סיגריה. לאחר הודאת הנאשם ברצח, הוזמנו הוריה של הילדה לתחנת המשטרה ובה בעת כינסו החוקרים מסיבת עיתונאים. בתגובה טענו ההורים שאינם מאמינים באמיתות ממצאי החקירה ופתחו בחקירה עצמאית משלהם וניגחו את מהלכי החקירה המשטרית במגוון בימות ציבוריות.⁵⁶ גם בהכרעת הדין של זדורוב מתחו השופטים ביקורת על התנהלותה התקשורתית של המשטרה לצד דברי שבח על ניהול החקירה עצמה.⁵⁷

Jasper Strombac & Lars Nord, *Do Politicians Lead the Tango? A Study of the Relationship Between Swedish Journalists and Their Political Sources in the Context of Election Campaigns*, 21 EU J COMMUNICATION 147, 160 (2006) ⁵²

ראו Greer, לעיל ה"ש 36, בעמ' 311. ⁵³

ראו Marash, לעיל ה"ש 29, בעמ' 130. ⁵⁴

ראו Greer, לעיל ה"ש 36. ⁵⁵

שרון רופא-אופיר "חוקר רצח ראדה – היתה טעות לרוץ לתקשורת" *Ynet* 15.2.2009 ⁵⁶
ynet.co.il/articles/0,7340,L-3670282,00.html

תפ"ח (מחוזי נצרת) 502/07 *מדינת ישראל נ' זדורוב*, תק-מח 13768(3)2010, 278, 444 ⁵⁷
 (14/09/2010).

השימוש התקשורתי של המשטרה בנפגעי עברות לקידום האידאולוגיה של "חוק וסדר" אינו בלבדי לה. בעקבות הליך המדיאטיזציה הפוקד את קהילת עורכי הדין, התובעים מבקשים להשפיע על רף הענישה במשפט הפלילי בעזרת ייזום חשיפה תקשורתית של הנפגעים או של קרובי משפחותיהם.⁵⁸ גם עורכי דין מהשוק הפרטי נרתמים לייצוג קרבנות ומתראיינים בשמם לתקשורת וזוכים במהלך המאבק המשפטי בשם הנפגעים לנתח של חשיפה תקשורתית אישית.⁵⁹ גם נבחרי הציבור ערים לקסם התקשורתי של המלחמה בפשע ושל סיפוריהם האישיים של נפגעי העברות. פוליטיקאים היוצרים קשר עם הנפגעים ומסייעים להם בבעיותיהם האישיות, מתראיינים לתקשורת ומדווחים על פועלם ומקצתם מציעים בשעה זו רפורמות בחוק הפלילי. תופעה זו בלטה במיוחד במהלך חקירת פרשת הנשיא לשעבר משה קצב.⁶⁰ כך, סיפורים של נפגעי עברות הופכים למצרך רב ערך גם בקשרי החליפין שבין המקורות הפוליטיים והמשפטיים לבין העיתונאים.

הליך המדיאטיזציה הפוקד את הסביבה הפוליטית ואת קהילת המשפט והחוק מעצב גם את התנהלותם התקשורתית העצמאית והלעומתית של הנפגעים וקרובי משפחותיהם.

ד. האסטרטגיות התקשורתיות של נפגעי עברה

משהכזיבו הערוצים הרשמיים להשגת צדק, הנפגעים משתפים פעולה עם התקשורת ומבקשים לעורר משפט וירטואלי למדינה המתכחשת לאחריותה.⁶¹ הקמפיינים התקשורתיים של נפגעי עברות צוברים תאוצה כאשר מעשה הפשע שפגע בהם ממחיש באופן סימבולי בעיה הנוגעת לחלקים רחבים מן החברה כגון ביטחון בבתי הספר, אלימות על רקע גזענות, תרבות סכינאית, נהיגה בשכרות ועוד. כאשר מוסדות המדינה מסרבים לקבל אחריות לפגיעה באזרחים עקב כשלים בטיפול בנגעים חברתיים, המדינה הופכת בעיני הנפגעים לתוקף. פעילותם מיועדת לעורר סיקור תקשורתי ביקורתי, שידרוש במפגיע מבעלי המשרות הבכירות במוסדות החברתיים

⁵⁸ ראו פלג, לעיל ה"ש 8, בעמ' 117.

⁵⁹ ראו פלג, לעיל ה"ש 8, בעמ' 115.

⁶⁰ Ezzat Fattah, *Victimology: Past, Present, Future*, 3 (1) *CRIMINOLOGY* 3, 17, 43 (2000). ראו לדוגמה דברים שסיפרה חברת הכנסת שלי יחימוביץ על המתלוננת א' מבית הנשיא בריאיון עיתונאי: מירי חסון ואבירם זינו "א' סיפרה: עברתי מסכת של עבירות מין" *Ynet*, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3295465,00.html> 25.8.06.

⁶¹ Carrie Rentschler, *Victims' rights and the Struggle Over Crime in the Media*, 32 *CAN J COMMUNICATION* 219, 223–225 (2007).

לגלות אחריות (accountability), להורות על פתיחת חקירה ולשנות את המדיניות והחקיקה.

כדי להתאים עצמם לשפה ולדקדוק התקשורתי נפגעי העברה משתמשים באמצעים מילוליים ולא מילוליים להעברת משמעויות, בדומה לאסטרטגיות התקשורתיות של פוליטיקאים.

בעידן המדיאטיזציה הנבחרים נדרשים להציג את צדיהם האנושיים, לשרר חום ואמינות. הם מצופים לשתף את הקהל ברגשותיהם ובה בעת להכיל את רגשות הציבור.⁶² לכן ברטוריקה הפוליטית בולטת הפנייה לרגש ("פתוס") יותר מהפנייה להיגיון ("לוגוס").⁶³ תופעה נוספת המתעצמת מפישוט המסר ברטוריקה הפוליטית היא תרבות ה"סאונד-בייטס",⁶⁴ שימוש במשפטי מפתח קצרים וקליטים כדי למשוך את תשומת לב המדיה. השאיפה הפוליטית לזכות בסיקור חדשותי חיובי, שיעביר את המסר הנכון לקהל הבוחרים הפוטנציאלים, מעודדת תחרות בין נבחרי הציבור באמצעות "נגיסות" דיבור אלה. כך הופך השיח הפוליטי לאוסף של משפטים רטוריים, חסרי מהות ועומק. גם נפגעי עברות למדו לפנות היישר אל לב הציבור ולנסח את טיעוניהם לתקשורת במשפטים קצרים, לעומתיים ועמוסי פתוס.⁶⁵ לדוגמה, יממה לאחר שנרצחה מרגריטה לאוטין ז"ל מכדור תועה שנורה במהלך סכסוך כנופיות פשע בחוף ימה של בת-ים, הגדיר השר לביטחון פנים באותם ימים, אבי דיכטר, את המעשה "פיגוע פלילי".⁶⁶ האלמן, אלכס לאוטין, השתמש שימוש מושכל במושג לשוני חדש זה כשמתח ביקורת על אזלת ידה של המשטרה בשמירה על ביטחונם האישי של אזרחיה ולצורך קידום מאבקו למען פיצויים ותכנית סיוע לקרובי משפחותיהם של נרצחים באירועים פליליים.⁶⁷

⁶² DARREN LILLEKER, KEY CONCEPTS IN POLITICAL COMMUNICATION 80 (2006)

⁶³ Tamir Sheafer & Gideon Rahat. *The Personalization(s) of Politics: Israel 1949–2003*. [Class handout]. Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Sheraton New York, New York City, NY. Retrieved August 21, 2008: http://www.allacademic.com/meta/p11599_index.html

⁶⁴ ראו Lilleker, לעיל ה"ש 62, בעמ' 189.

⁶⁵ ראו הצהרתה לתקשורת של אישה שאבי בתה נדקר למוות כשהעיר לבני נוער קולניים שהם מפריעים לילדתם להירדם: "הוא לקח לי את היקר מכל ויואשם רק בהריגה?" מתי סיבר "הערכה: הצעיר שדקר למוות את גדי רייכמן לא יואשם ברצח" **ידיעות אחרונות** 15.5.201.

⁶⁶ אבי אשכנזי "דיכטר על הפיגוע בבת ים: פיגוע פלילי של עברייני" *Nrg* 29.07.2008 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/766/430.html>

⁶⁷ יוסי מורסיביץ' וגלעד גרוסמן "בעלה של לאוטין: להתכונן למקרה רצח נוסף" *Walla* 17.05.2010 <http://news.walla.co.il/?w=/10/1675954>

יתרה מזו, בשל ההשפעה הרבה המיוחסת לפרסום בטלוויזיה, פוליטיקאים ונפגעי עברות בעקבותיהם מנסים להתאים את המסרים שלהם למאפייניו של מדיום זה ולשפתו. מלבד ההתאמה למגבלות הזמן והעומק של שידורי החדשות בטלוויזיה, נבחרי הציבור נחלצים לסייע בחיפוש הבלתי נדלה של מערכות החדשות אחר חומר עזר חזותי מוצלח. השידור הטלוויזיוני זקוק לתמונות שימשכו את עין הצופה ההפכףך, אשר דעתו מוסחת לעתים קרובות. התמונות הרצויות הן אלה המבטאות עימות.⁶⁸

מתחוור שבשנים האחרונות גם קרוביהם של נפגעי עברות משתמשים שימוש סימבולי בדימויים ויזואליים.⁶⁹ קרובי הנפגעים מספקים את תמונותיהם של נפגעי העברות לתקשורת. התמונות משקפות את הפגיעות והתום של הקרבנות, ומפנות את הזרקור לאכזריותו של התוקף. התמונות מוצאות את דרכן גם לתוככי ההליך המשפטי עצמו. נפגעי עברות מגיעים לדיון המשפטי עם הדיוקנאות מוטבעים על חולצותיהם או מפגינים מחוץ לבתי המשפט ונושאים שלטים עם תמונות אלה. תופעה זו רווחת גם בישראל ובלטה למשל במשפט הנהג השיכור שדרס למוות את הצעירה מיטל אהרונסון ז"ל בעת שחצתה רחוב כחוק במעבר חציה.⁷⁰ במקרה זה אסר שופט בית המשפט העליון את הנפת תצלומי המנוחה באולם הדיונים. גם במהלך משפטו של פרנסואה אבוטבול, שהורשע ברצח הנער רענן לוי במועדון בשפיים כשנמלט מקטטה שלא השתתף בה, לבשו הוריו של הנרצח ואחותו חולצות ועליהן דיוקן הנער והמשיכו להבליט את תמונתו גם כשהגישו תביעת פיצויים מהקיבוץ ומהמועדון שבקרבתו נרצח בנם.⁷¹

יצוין שלמרות מעורבותם התקשורתית הגוברת של נפגעי העברות, נחקרה בצמצום רב השפעת לחצי החשיפה בתקשורת על מצבם הנפשי של נפגעי פשיעה ולא הוסקו מסקנות אחידות.⁷²

עם זאת, במציאות שבה בעלי אינטרסים שונים פועלים בתקשורת בשם הנפגעים, וגם הנפגעים פועלים מיוזמתם, גופים הפועלים למען הרחבת הזכויות של נפגעי עברה בהליכים המשפטיים רואים בתקשורת זירת התגוששות על משמעות הפשע והם

⁶⁸ אורית גלילי-צוקר פוליטיקה תקשורתית בת-זמננו חלק א 79 (2008).

⁶⁹ Sandra Walkate, Are We All Victims Now? Crime, Suffering and Justice, 7(2) B JOURNAL OF COMMUNITY JUSTICE 5, 8–10 (2009)

⁷⁰ ראו רונן מדיזני "השופט לוי למשפחת אהרונסון: הורידו את תמונות מיטל" Ynet <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3972341,00.html> 20.10.2010

⁷¹ ראו גלעד גרוסמן "רצח רענן לוי: המשפחה תובעת פיצוי של מיליונים" Walla, <http://news.walla.co.il/?w=/10/1880466> 27.11.2011

⁷² ראו Marash, לעיל ה"ש 19, בעמ' 100.

מלווים את הנפגעים גם בצעדיהם התקשורתיים. לשם כך, במקומות שונים בעולם המערבי, אך לא בישראל, נכתבו ספרי הדרכה לנפגעים איך להתמודד עם התקשורת. בחומרי הדרכה אלה מוטחת ביקורת על סגנון הסיקור התקשורתי,⁷³ אך גם ניתן למצוא בהם הנחיות איך לעודד את התקשורת לסייע בקידום החקירה וההעמדה לדין של התוקפים. בד בבד, בשל העלייה בפעילות התקשורתית של נפגעי עברות, בכמה בתי ספר לעיתונאות בארצות-הברית נלמדים ההיבטים האתיים של ראיון קרבנות.⁷⁴ דומה שספרי ההדרכה הנכתבים למען נפגעי עברות והקורסים המועברים בבתי ספר לעיתונאות מעידים על מיסוד זכויות הקרבן מחוץ להליך הפלילי בתוככי מוסדות התקשורת והתרבות העיתונאית.

ה. השפעות הליך המדיאטיזציה על מהפכת הקרבנות

התעצמות מעמד המשפטי של נפגעי עברות בהליך הפלילי, והליך המדיאטיזציה הפוקד את השדה החברתי שנפתח למענם, שלובים זה בזה. עקב הרחבת הזכויות המשפטיות של נפגעי עברות ועיגוןן בחוק, ובהן קבלת עדכון על מצב החקירה, התקדמות המשפט, עסקאות טיעון, החלטות שיפוטיות והענקת חנינה לתוקף,⁷⁵ נוצר שיח משפטי חדש הזוכה לערך חדשותי גבוה ותואם בתכניו ובסגנונו את השפה התקשורתית. משום כך הבמה הציבורית הניתנת להם מתרחבת כדי לספר את סיפורם מנקודת ראותם, ובדרך זו התקשורת מסייעת לקידום נפגעי הפשיעה בסדר היום החברתי.

ברם, בדומה לאמור במשנתו של בורדייה,⁷⁶ בשל מיקומו של שדה חברתי חדש זה ליד מרחבי השיח הפוליטי, ובשל פעילותם המקבילה של משפטנים ונבחרי ציבור, ניכרת זליגה בין שדות חברתיים אלה העלולה להזיק לנפגעים בטווח הארוך. הדמיון בין מרחב השיח של הקרבנות למרחב השיח הפוליטי בתקשורת מתבטא במאפיינים האלה:

- 1) מעבר מדיון רציונלי ושיטתי לעירוב של מידע ורגש
- 2) שיח תחרותי וביקורתי המעורר ציניות כלפי ההליכים המשפטיים
- 3) מעבר מדיון ציבורי כללי לסחרירים ("ספינים") בדעת הקהל

⁷³ ראו לדוגמה Factsheets: Crime Victims Rights in the News Media באתר: <http://www.svfreenyc.org> נראה לאחרונה ב: 14.1.2012.

⁷⁴ Carrie A. Rentschter, *Victims' Rights and the Struggle over Crime in the Media*, 32 CA J COMMUNICATION 219, 228 (2007).

⁷⁵ ראו פוג'ן, לעיל ה"ש 7, בעמ' 229.

⁷⁶ Bordieu, לעיל ה"ש 10, בעמ' 819–820.

4) היענותם של מקצת האישים בממסד הפוליטי והמשפטי ללחצי המדיה.

מתחורר שלעומת מחקרים קודמים, שבהם נמצאו פערים בין ההיגיון המוסדי-משפטי להיגיון התקשורתי, פערים שהקשו את אימוצו של האחרון בהליכי קבלת החלטות,⁷⁷ במרחב החדש של נפגעי פשיעה יש נקודות משיקות בין שני מערכי חשיבה אלה. לכן נוצרת הקבלה בין התנהלותם התקשורתית של הנפגעים להתנהלותם של נבחרי ציבור בתקשורת.

וביתר פירוט: בתחום המשפט התחוללה מהפכה חשיבתית שהביאה להתפתחות שתי גישות הקשורות זו בזו. לאחר מסורת ארוכת שנים בדמוקרטיה מערביות לצמצם את הפנייה לרגש ולהציג את הענישה כהליך רציונלי,⁷⁸ בעשורים האחרונים מסתמנת הדגשה של רגשות היחיד. התפתחות זו מוצאת את ביטוייה בשתי תפיסות משפטיות: גישת הצדק המאחה וגישת המשפט הטיפולי.

תורת הצדק המאחה שואבת את ערכיה מתחום הגישור וטוענת שהענישה של מבצע העברה לא תמיד יעילה – הן לחברה הן לקרבן העברה. לטענתם של מפתחי תפיסה זו, נאשם המקבל אחריות לפגיעה בקרבן, מבקש את סליחתו ומציע לו פיצוי, מקל את שיקום הנפגע או את שיקום שאריו.

לפי תורת המשפט הטיפולי,⁷⁹ להיבט הרגשי יש חשיבות בהליך השיפוטי ועל השופטים להתחשב גם בהשפעות הפסיכולוגיות והחברתיות של ההליך המשפטי, הן על הנאשם הן על הקרבן. גם במשפט הבין-לאומי התרחבה ההכרה בכך שזכויות אדם הן גם זכויות הקרבן ולא רק זכויות הנאשם. הכרה זו מצאה את ביטוייה בהצהרת האו"ם בדבר עקרונות הצדק הבסיסיים הנוגעים לקרבנות פשע וניצול שהתקבלה בשנת 1985. כך נפתח מרחב לקרבן להשמיע את קולו בהליך הפלילי והוכרה זכותו להתחשבות במצבו.

הנרטיב האישי והרגשי שהתקשורת מציגה בסיקור הקרבנות בעידן הרייטינג מתיישב היטב עם המהפכות התפיסתיות האלה בקשר ליחס הראוי לנפגעים בהליכים הנערכים לתוקפיהם. לכן האסטרטגיות התקשורתיות במרחב החדש של נפגעי עברות תואמות אף הן את העקרונות של תורת הצדק המאחה. לעתים הנפגעים מקיימים

⁷⁷ ראו פלג, לעיל ה"ש 8, בעמ' 303.

⁷⁸ Susanne Karstedt, *Emotions and Criminal Justice*, 6(3) THEORETICAL CRIMINOLOGY 299, 311–312 (2002).

⁷⁹ Bruce Winick, *The Psychotherapist – Patient Privilege: A Therapeutic Jurisprudence View*, 5 MIAMI L. REV. 249, 257 (1996).

דנה פוגץ' "חשופה לעין כל: על זכותה של נפגעת עבירה לפרטיות בהליך הפלילי" עתיד להתפרסם בספר לכבודו של השופט (בדימוס) אליהו מצא.

דיאלוג באמצעות התקשורת עם התוקף ועם הרשויות. הקמפיינים התקשורתיים עשויים לתרום לנפגעי עברות בכך שהנפגעים מתכוננים עזרתם באסון הפרטי שלהם ובהליכים המשפטיים לא רק מזווית אישית אלא מתוך דאגה לקרבנות פוטנציאליים בעתיד.⁸⁰

יצוין שהגישה המתפתחת לדרוש מן הנאשמים בהליך המשפטי להתנצל בפני הקרבן ולפצותו, כחלק ממהפכת הקרבנות, תואמת מאפיין נוסף בתקשורת העכשווית. התקשורת הפוליטית מרבה לעסוק בפתרון סכסוכים ולשמש במה להתנצלויות פוליטיות.⁸¹ בדומה, התקשורת מעוניינת לשמש גם במה להתנצלויות בפני נפגעי עברה ולהפוך כך מצופה לשחקן מתווך ומשפיע.⁸² תפקיד זה שהתקשורת מקבלת עליה משקף את תפיסת תפקיד העיתונאי ה"פרקליט",⁸³ יוצר זהות אינטרסים בין עורכי דין לעיתונאים ותורם לעלייה ב"מעורבות העיתונאית"⁸⁴ במרחב נפגעי עברה. נקודות מפגש אלה מאיצות אף הן את הליך המדיאטיזציה ותורמות תרומה חיובית לקידום מאבקייהם של נפגעי הפשיעה.

ברם, מיקוד תשומת הלב התקשורתית בנפגעי העברות טומן בחובו גם פוטנציאל לפגיעה נוספת בנפגעים המכונה "קרבנות משנית".⁸⁵ מששילבו הפוליטיקה והתקשורת ידיים, ומשפסקה התקשורת לתפקד כשחקן חיצוני, והיא נטמעה ונמהלה בתוך הזירה הפוליטית,⁸⁶ גברה הפולשנות הבוטה לחיים הפרטיים של הנבחרים. נוהג תקשורת זה אינו פוסח גם על נפגעי פשיעה.

80 Stephen Savage, Restoring Justice: *Campaigns Against Miscarriages of Justice and the Restorative Justice Process*, 4(2) EU J OF CRIMINOLOGY 195, 197–198 (2007)

81 אורן פרסיקו "יאללה תבקש סליחה" 13.4.2009 http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/130409_The_war mongers.aspx

82 ראו לדוגמה את הקריאה לעורך הדין אביגדור קלגסבלד להתנצל בפני משפחת וקסלר לאחר שגרם ברשלנות למותם של הבת והנכדה בתאונת דרכים. אביעד גליקמן "הערעור נדחה" *ynet* 24/05/2010 [.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3893255,00.html](http://ynet.co.il/articles/0,7340,L-3893255,00.html)

83 ראו Peri, לעיל ה"ש 32, בעמ' 102.

84 ראו Stromback, לעיל ה"ש 12 [ה"ש 12 מתייחסת ל Bob Lingard & Shaun Rawolle]

85 פוג' דנה במאמרה בהרחבה במושג "קרבנות משנית" שמתבטאת אצל נפגעי עברות מין בחקירות פולשניות מצד מערכת המשפט, היעדר הגנה מלאה מפני חשיפת זהותם בתקשורת והימנעות מהטלת פיצויים גבוהים על אמצעי תקשורת שחשפו פרטים שמהם ניתן לדלות את זהות הנפגעים למרות איסור פרסום שמם. פוג' גם מפנה בהקשר זה למושג "אונס שלישי" והוא מצד התקשורת. Alice Vachss, *The Charge of Rape, the Force of Myth*, Wash. Post, November 2, 2003, at B2, לעיל ה"ש 16, בעמ' ..... בה"ש 21. [במאמר של פוג' זה ה"ש 21 – להשלים עמוד מדויק]

86 ראו Peri, לעיל ה"ש 32, בעמ' 101. THE MEDIA 109–110 (2009)

בשל התחרות הקשה בין אמצעי התקשורת בעידן הרייטינג, האתיקה העיתונאית נחלשת, ונפגעי העברות נחשפים לא פעם בלא הסכמתם, כמפורט במאמרה המשפטי של פוגץ' בגיליון זה ובדיון בתקנוני האתיקה העיתונאית.⁸⁷ יתרה מזו, העיסוק הדעתני בדמות הנפגע עלול להפוך להאשמת הקרבן בפגיעה שבוצעה בו ולהכתים את דימויו בציבור דווקא בשעותיו הקשות. טון סיקור זה עלול להתגבר בגלל הדלפות אינטרסנטיות של חומרי חקירה (בטרם נדונו בבית המשפט) בידי חוקרי משטרה או עורכי דין תאבי פרסום, תוך הפרה בוטה של כללי האתיקה של לשכת עורכי הדין.⁸⁸ יש לציין שעקב העלייה במספר עורכי הדין בישראל, ובעקבות מהפכת הקרבנות, נוצר תחום עיסוק משפטי חדש של הגנה על זכויות הקרבן בהליך הפלילי.⁸⁹ אף שלתופעה זו השפעה חיובית על האפשרות של נפגעי עבירות לזכות בסיוע משפטי, התקשורת מחוללת נזק נוסף גם במרקם היחסים שבין הנפגעים לבאי כוחם, שכן עקב העלייה במספר עורכי הדין, התעצמות התחרות המקצועית והסרת ההגבלות שהוטלו בעבר בכללי לשכת עורכי הדין על התנהלותם התקשורתית של הפרקליטים,⁹⁰ עורכי הדין מעוניינים למקסם את חשיפתם בתקשורת כדי להרחיב את מעגל לקוחותיהם. לצורך זה הם מהדקים את קשריהם עם עיתונאים ומתהווה טשטוש גבולות אתיים ותרבותיים בין מקצוע עריכת הדין לבין התקשורת ותהליך זה פוגע בלקוחות: הנאשמים ונפגעי העברות כאחד.

שלא כעמדתה של פוגץ',⁹¹ המשליכה את יהבה על שינוי החוק בנוגע לפרטיות של נפגעי עברות ומפקקת ביכולתה של האתיקה העיתונאית לעצור את הפגיעה הנמשכת בהם, אני טוענת שיש לחדד את כללי האתיקה בכל הנוגע לחשיפתם של נפגעי עבירות בתקשורת ולהטמיעם הן בקרב קהילת העיתונאים הן בקרב עורכי הדין, לצד השינויים בחוק. בדיון המחקרי המתרחב בשאלה אם חובתו המקצועית של עורך הדין כוללת הופעה בתקשורת, ואם בעתיד יהיה מקום לתביעת רשלנות נגד עורך דין בשל הופעה או אי-הופעה בתקשורת,⁹² יש מקום לדיון מחקרי ואתי בסוגיית

⁸⁷ פוגץ', לעיל ה"ש 16; משה רונן **אתיקה עיתונאית** 268–269 (1998).

⁸⁸ ראו פלג, לעיל ה"ש 7, בעמ' 118–119.

⁸⁹ באתר נוגה, המרכז הישראלי לזכויות נפגעי פשיעה <http://noga.org.il> מוצעים קורסים מיוחדים לעורכי דין המעניקים להם הכשרה לעסוק בתחום זה.

⁹⁰ לימור זר-גוטמן "תדמית מקצוע עריכת הדין" **המשפט** יב 231, 233 (2007) http://hamishpat.colman.ac.il/Files.ashx?file=04_2011/E_LZerGotman.pdf&objid=3.04&nsid=294&lcid=1037&boneid=12632

⁹¹ ראו פוגץ', לעיל ה"ש 16.

⁹² J. Watson, Litigation Public Relations: The Lawyers' duty to balance news coverage of their clients, *COMMUNICATION LAW AND POLICY* 77, 101 (2002).

מעורבותם של עורכי הדין בחשיפתם של נפגעי עברות וגם בהתנהלות העיתונאית וראוי לגבש כללים מקצועיים ברורים.

הטענות שנפגעים מנוצלים בידי בעלי עניין מוכרות גם מספרות הביקורת על תפיסת הצדק המאחה שלפיה הדגשת הדרישה לפיצוי כספי לקרבנות בשיח המשפטי והציבורי היא "הזניית הקרבנות".⁹³ יתרה מזו, מבקרי תפיסת הצדק המאחה טוענים שהארגונים המייצגים את נפגעי העברות כשלו בהגנה על הנפגעים מפני מניפולציות תקשורתיות של הפוליטיקאים הפועלים דווקא נגד קידום תפיסת הצדק המאחה.⁹⁴ מכאן שקסמם התקשורתי של נפגעי העברות הוא חרב פיפיות העלולה להינעץ בהם בשל הפעילות התקשורתית של באי כוחם וגם בשל ההתנהלות התקשורתית ביוזמתם. לפיכך, לנוכח המורכבות של יחסי הנפגעים עם התקשורת אני מציעה להקצות משאבים להדרכת עורכי הדין, היחצנים והעיתונאים, בנפרד ובמשותף, בכל הנוגע לרגישות הנדרשת בהתוויית התנהלותם התקשורתית של נפגעי עברות ולהשפעות לטווח ארוך של הקשרים בין הנפגעים לתקשורת. גם נפגעי העברות בישראל זקוקים להדרכה בנושא זה.

חוקרי התקשורת הפוליטית מציינים שבעקבות המדיאטיזציה, חשיבות המיומנויות התקשורתיות של המועמדים לראשות המדינות הדמוקרטיות גוברת על חשבון יכולת ההנהגה שלהם בפועל.⁹⁵ מתברר שקולות הקרבנות הנשמעים בתקשורת מייצגים רק חלק מנפגעי העברות. הבלטת סיפורי הנפגעים מעוצבת לפי הערך החדשותי המיוחס לסיפורם, אך גם לפי הערכת כישוריהם התקשורתיים. כך סיקור הקרבנות משקף ומעצים את חוסר השוויון החברתי. יתרה מזו, ההיענות ללחצי התקשורת עלולה לעורר ציניות בעיתונות. ממחקר התקשורת הפוליטית מתחוור שעיתונאים המבחינים במניפולציות תקשורתיות של פוליטיקאים ובניצולם כמכשיר עזר, רוחשים בוז לנבחרים ומחריפים את הטון הביקורתי בסיקור.⁹⁶ גם במחקר על יחסם של עיתונאים לעורכי הדין בישראל התבררה תופעה דומה.⁹⁷ מכאן שנפגעי עברות ונציגיהם, המנסים לחולל "סחרירים" (ספינים) בדעת הקהל באמצעות ניהול קמפיינים לצורך מאבקהם, מסתכנים בביקורת ובהסתייגות של העיתונאים מהם.

⁹³ Andrew Ashworth, *Victims' Rights Defendants' Rights and Criminal Procedure*, in INTEGRATING A VICTIM PERSPECTIVE WITHIN CRIMINAL PROCEDURE 185–186 (Adam Crawford & Jo Goodey eds., 2000).

⁹⁴ ראו: Vicky De Mesmaecker, *Building Social Support for Restorative Justice Through the Media: is Taking the Victim Perspective the Most Appropriate Strategy?*, 13(3) CONTEMPORARY JUSTICE R., 239, 255 (2010).

⁹⁵ ראו גלילי, לעיל ה"ש 68, בעמ' 79.

⁹⁶ ראו גלילי, שם, בעמ' 41.

⁹⁷ ראו פלג, לעיל ה"ש 8, בעמ' 156–158.

לפי תיאוריית המדיאטיזציה, כשהסיקור התקשורתי גדוש בהיגיון תקשורתי יותר מאשר בהיגיון של המוסד או של השחקנים המסוקרים, נוכחותו של היגיון זה מתעצמת גם בהליכי קבלת החלטות. הייתכן שהסיקור הדרמטי של נפגעי עברות והתנהלותם בתקשורת מקשה על שופטים להחליט החלטות שיפוטיות רציונליות בעניינם? או שמא במהופך, ההתמקדות במזעזע ובמרגש בסיפורם של הנפגעים גורמת לשחיקה ולהשטחה רגשית אצל הקוראים ואצל מקבלי ההחלטות כאחד?

את השפעת התקשורת על החלטות השופטים אי-אפשר לחקור באורח כמותי שכן אי-אפשר לבדוד את רכיב השפעת התקשורת ממגוון השיקולים בהליך קבלת החלטות שיפוטיות. מחקרים אחדים עוסקים בהשפעת פרסומים בתקשורת על מושבעים בתנאי מעבדה, אולם קשה לדעת אם הם רלוונטיים לבחינת השפעתה של התקשורת על החלטותיהם של שופטים מקצועיים.⁹⁸ במחקר כמותי, שהתבסס על בחינת פסקי דין ממשפטים מתוקשרים, לא נמצא קשר בין היקף הסיקור לתוצאה המשפטית.⁹⁹ יתרה מזו, בכתובה המשפטית העוסקת בתיאוריות ענישה הרגשות השליליים של הנפגעים כלפי הפוגע מתוארים לעתים קרובות כ"נקמנות" הנחשבת לרגש נחות שאין לשלבו בשיקולי הענישה.¹⁰⁰ גם בפסיקה הישראלית התעורר ויכוח בין הערכאות כשכית משפט השלום הקל בעונשו של נהג דורס בשל קריאותיהם של הורי ההרוגים להחמיר עמו בדין ואילו בית המשפט המחוזי החמיר בעונשו של הנהג הפוגע ומתח ביקורת על השופט שהתחשב ב"משפט התקשורת" שנערך לנאשם כשיקול להקלה בעונש.¹⁰¹ לשם בירור מקיף של יחס בתי המשפט להתבטאויותיהם של נפגעי העברות בתקשורת יש לערוך מחקרים פרטניים.

מנגד, במחקרים איכותניים מתחום הקרימינולוגיה שבדקו את השפעת דעת הקהל על מגמות בענישה,¹⁰² נמצא קשר בין הבחירה בקרבן האידיאלי בתקשורת לבין המעמד שהוענק לנפגעים בבית המשפט ונטען שעלה רף הענישה של תוקפי נפגעים

⁹⁸ Edmondo Constantini & Joel King, *The partial Juror: Correlates and Causes of Prejudgment*, 15(1) LAW AND SOCIETY REVIEW, 9 (1981); Joanne Brandwood, Notes. *You say "Fair Trial" and I say "Free Press": British and American Approaches to Protecting Defendants' Rights in High Profile Trials*, 75 N.Y.U. L. R. 1412, 1420, 1451 (2000).

⁹⁹ John Brushke & William Loges, *Relationship Between Pretrial Publicity and Trial Outcomes*, 49(4) J COMMUNICATION 104, 114–117 (1999).

¹⁰⁰ ראו: הדר דנציג-רוזנברג ודנה פוג'י "כשאהבה כואבת: על דילמת ההתחשבות בבקשתן של נשים החיות בצל האלימות להקל בענישת הפוגע" **מחקרי משפט** כו 7, 14 (2009).

¹⁰¹ ע"פ (מחוזי ת"א) 1456/91 **מדינת ישראל נ' אורון ערן**, דינים, מחוזי, א, 44. לדיון נרחב בסוגיית ההקלה בעונש בשל "משפט התקשורת", ראו פלג, לעיל ה"ש 8, בעמ' 188–194.

¹⁰² ראו Greer, לעיל ה"ש 36.

הנחשבים ל"אידאליים". תופעה זו מכונה "ענישה פופולרית" (penal populism)¹⁰³ והיא נובעת מתחושת חוסר הביטחון האישי בחברה המודרנית, הדוחפת להיענות לדרישה להחמיר בענישת הסוטים מהסדר החברתי. גם במחקר שנעשה בישראל הצביעו שופטים על זיקה בין הביקורת שנשמעה בתקשורת על גזרי דין בעברות מין לבין העלייה ברף הענישה בעברות אלה.¹⁰⁴

לדעת חוקרי הייצוגים התקשורתיים של הנפגעים בעיתונות הכתובה,¹⁰⁵ התמונות מעוררות הרגש של הנפגעים בזירת הפשע ותמונותיהם המעונות של בני ערובה מעודדות את תופעת הענישה הפופולרית. במחקרי השפעת המדיה החדשים נטען¹⁰⁶ שהטוקבקיטיים באינטרנט, כמו גם מאזינים המתקשרים בטלפון לתכניות רדיו המבוססות על שיחות עם מאזינים, מעצימים את התחושה שהפשע מחלחל למהלך חייו של כל אחד מהאזרחים ומסכן אותם,¹⁰⁷ וגם שיח זה משפיע בתורו על הכבדת הענישה בפועל. מכאן שהדימיון בין הדגשת הפן הרגשי במהפכת הקרבנות ובין טון סיקור הנפגעים בתקשורת מאיץ את השפעתו של שיח זה על ענישת העבריינים, ומניח בסיס לטענה שהדה-רציונליזציה התקשורתית מחוללת הליך דומה בשיח המשפטי עצמו. בדיקת זיקה אפשרית זו מחייבת עריכת מחקרים נוספים.

שאלות נוספות הנותרות פתוחות נוגעות להכרל שבין מעמדו של בית המשפט למעמדה של התקשורת בעיני הנפגעים. הייתכן שבעקבות המיזוג המתהווה בין עקרונות מהפכת הקרבנות לשימוש בתקשורת בהליך המדיאטיזציה יעדיפו הנפגעים ובאי כוחם לייצר סחרירים תקשורתיים במקום לנקוט צעדים משפטיים? הייתכן שהעלייה בנוכחותם של נפגעי העברות בתקשורת תגרום לירידה באמון הציבור במערכת החוק והמשפט, לכשתודגש אכזבתם של הנפגעים ממערכת החוק והמשפט? גם שאלות אלה לא נבדקו במחקר אמפירי.

ARIE FREIBERG & KAREN GELB, PENAL POPULISM, SENTENCING COUNCILS AND SENTENCING POLICY, 3–9 (2008)

ראו פלג, לעיל ה"ש 8, בעמ' 76–77.

ראו Valier, לעיל ה"ש 49.

Julian Roberts, *Sentencing Policy and Practices. The Evolving Role of Public*, in PENAL POPULISM, SENTENCING COUNCILS AND SENTENCING POLICY 15–30 (Arie Freiberg & Karen Gelb, eds., 2008)

Jock Young, *Merton with Energy, Katz with Structure: The Sociology of Vindictiveness and the Criminology of Transgression*, 7(3) THEORETICAL CRIMINOLOGY 388, 389 (2003)

1. סיכום

מאמר זה עוסק בהיגיון התקשורת שחדר ל"מהפכת הקרבנות" אך לא בנפגעי העברות עצמם. הדיון הראשון בנושא זה מאפשר לרכז את ממצאי המחקר הקיימים בספרות המחקר התקשורת והקרימינולוגי בחסותה של תיאוריה אחת – מדיאטיזציה, הממפה את השפעות חדירת התקשורת למרחב של נפגעי הפשיעה ומצביעה על הצורך במחקרי המשך. בישראל יש חוסר מחקרי **משווע** בסוגיות אלה. בעידן המדרוג בתקשורת הישראלית התחרותית, נחוץ מחקר אמפירי בשאלה כיצד החשיפה בתקשורת משפיעה על מצבם הנפשי של הנפגעים. יש לבדוק אם החדירה לפרטיותם וההתמודדות הנכפית עליהם בשעותיהם הקשות עם לחציה ודרישותיה של התקשורת המסחרית יכולה לחולל קרבנות נוספת על "הקרבנות המשנית" המיוחסת בספרות המחקר לפועלה של מערכת המשפט.¹⁰⁸ זאת ועוד, מעולם לא נבדק בישראל כיצד השופטים והתובעים מתייחסים למתפרסם על אודות נפגעי העברות בתקשורת, וכיצד התנהלותם התקשורתית של הנפגעים משפיעה על ההחלטות המשפטיות בעניינם. בישראל גם לא מופו השינויים המתחוללים בפרקטיקה ובאתיקה העיתונאית בסיקור נפגעי פשיעה ולא נכתב דבר על עמדות העיתונאים כלפי נכונותם של נפגעי העבירות להשתלב בשיח התקשורת.

במאמר זה טענתי שנפגעי עברות משתלבים בתופעת "משפט התקשורת" הרווחת בשני העשורים האחרונים. באמצעות הבלטת סיפורי הנפגעים, התקשורת מציעה לנמעניה בית משפט לערעורים על מדיניות החוק. במשפט התקשורת גלומה סכנה למהות ההליך המשפטי עקב הטשטוש הנוצר בין תחום המשפט לתקשורת.¹⁰⁹ סחרור הדימויים סביב בית המשפט גורם לאי-יציבות חברתית. התקשורת מייצרת מציאות המתעמתת עם האמת הרשמית ומרחיקה את השיפוט מהמרחב הרשמי והמוסדי ומקרבת אותו למרחב הפופולרי. בתי המשפט מבקשים להגיע לאמת אובייקטיבית אחת,¹¹⁰ ואילו "התקשורת השופטת", המתחרה על האמת הזאת, עלולה ליצור משבר של ממש במעמדה של מערכת המשפט בציבור. התקשורת מבליטה את התוצאה

¹⁰⁸ ראו למשל Douglas Evan Beloof, *The Third Model of Criminal Process: The Victim Participation Model*, 1999 UTAH LAW REVIEW 289.

¹⁰⁹ Antoine Garapon, *Justice Out of Court: The Dangers of Trial by Media*, in LAW AS COMMUNICATION 232–234 (David Nelken ed., 1996); John Fiske & Kevin Glynn, *Trials of the Postmodern*, 9(3) CULTURAL STUDIES 501 (1995).

¹¹⁰ אורנית קרביץ "שאלה של אמון: תפיסת תרומתה של התקשורת ליידת אמון הציבור במערכת המשפט בישראל" **מסגרות מדיה** 7, 87, 110–107 (2011).

המשפטית הראויה בעיניה, ואם מערכת המשפט מגיעה להחלטה אחרת, נוצר משבר אמון במערכת המשפט.¹¹¹ להערכתו, שיח הקרבנות תורם לתחושת האכזבה מתוצאות ההליכים המשפטיים, אולם לא נבדקה במחקר אמפירי השאלה אם בעיני הנפגעים עצמם התקשורת נחשבת ליעילה יותר בהעצמת קולם מפנייה לערכאות. לסיום, תיאוריית המדיאטיזציה, העוסקת בזיהוי שינויים חברתיים שהתקשורת מחוללת, זוכה לאחרונה לעניין גובר במחקרי התקשורת. בעידן התקשורת המסחרית ראוי לנתח את תרומתו של הסיקור התקשורתי במתכונתו הנוכחית להבניה החברתית של הנפגעים. ראוי גם לבדוק את יעילות האסטרטגיות התקשורתיות שהם ובאי כוחם משתמשים בהן. כך יהיה אפשר לגבש בעתיד הצעות מעשיות לשחקני המשפט, לגופי הסיוע לנפגעי עברות ולנפגעים עצמם לקידום זכויותיהם ולמיצוב מעמדם בשיח הציבורי והמשפטי. כן יאפשרו מחקרים ברוח זו התוויית הצעות לשינויים והבהרות בכללי האתיקה של העיתונאים ושל עורכי הדין בכל הנוגע להשפעות נוכחותם המתעצמת של נפגעי העברות בתקשורת.

¹¹¹ מנגד, בעיני החוקר דיוויד פאלץ, David Paletz, *The Media and Public Policy*, in THE POLITICS OF NEWS. THE NEWS OF POLITICS 218 (Doris Graber, Denis McQuail & Pippa Norris eds., 1998), השיח שבין התקשורת למשפט הוא שיח מצומצם בהיקפו ובהשפעתו על תוצאות המשפט, מאחר שהוא בשליטה הגמונית של המשפט. לטענתו, הדרך שבה ההחלטות המשפטיות מתקבלות היא מחוץ לטווח הראייה של העיתונאי, ההגמוניה בשיח נתונה בידי השופטים, והשפעת התקשורת על ההחלטות היא מזערית.

